

РОЗДІЛ IV

Історіографія. Рецензії

Володимир Марчук

Огляд книги: Разиграєв О. По обидва боки фронту. Громадські організації на Волині в роки Великої війни: 1914–1918 рр.: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 242 с.

Перша світова війна 1914–1918 рр. стала якісно новим явищем в історії людства. У стані війни вперше опинилися не окремі країни й регіони, а вся світова спільнота. Роки Великої війни на теренах Волині позначилися не лише збройним протистоянням російських та австро-угорських військ, а й зумовили значну активізацію громадської роботи на теренах краю. Із початком воєнних дій у регіоні виникає низка організацій, пов'язаних із допомогою військовим та цивільним жертвам збройного конфлікту.

Протягом радянського періоду цей конфлікт перебував у тіні Жовтневої революції. Лише з розпадом СРСР вітчизняні й зарубіжні історики розпочали розробку проблем, пов'язаних із періодом Першої світової війни. Серед напрацьовань українських учених стосовно безпосередньо Волині в означений період переважають дослідження, у котрих розкрито переважно військові, суспільно-політичні, соціально-економічні та культурні процеси краю. Діяльність громадських організацій у Волинській губернії в 1914–1918 рр. в цих працях згадано побіжно.

У своєму науковому дослідженні О. Разиграєв зробив спробу висвітлити становлення, формування, структуру та діяльність громадських інституцій; з'ясувати чинники, які сприяли й гальмували громадські ініціативи; простежити еволюцію характеру та завдань цих утворень.

Монографія побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, бібліографії, покажчика умовних скорочень, списку ілюстрацій, іменного покажчика та резюме англійською й польською мовами. Хронологічні межі дослідження охоплюють період від вибуху Великої війни в серпні 1914 р. до її завершення в листопаді 1918 р. Разом із тим особливу увагу автором приділено впливу революційних подій у Росії в 1917 р. на процес діяльності громадських інституцій на теренах Волинської губернії. У першому розділі О. Разиграєв удається до розширення нижньої хронологічної межі до початку XIX ст., що зумовлено необхідністю дослідження питання створення й функціонування громадських організацій у Російській імперії.

Приємно вражають історіографія та джерельна база рецензованої книги. Автор використав документи, що зберігаються в 10 архівних і бібліотечних установах України та Польщі, зокрема в Центральних державних історичних архівах України у м. Києві й м. Львові, Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України; державних обласних архівах у Луцьку, Рівному, Тернополі, Житомирі, Києві; Архіві нових актів у Варшаві й ін. Більшість архівних матеріалів, поміщених у монографії, уведено до наукового обігу вперше. Під час підготовки роботи залучено також пласт тогочасної преси, величезний масив опублікованих документів і матеріалів, спогадів та мемуарів.

У першому розділі «(При)фронтна Волинська губернія: утворення та діяльність добровільних громадських організацій у серпні 1914-го – лютому 1917 р.» проведено аналіз роботи товариств й організацій, які займалися опікою і допомогою цивільним та військовим жертвам війни й підтримкою владних інститутів Російської держави в справі реалізації соціальної політики. Упродовж серпня 1914-го – лютого 1917 р. в краї розгорнула діяльність низка загальнодержавних, локальних та етнічних громадських структур. Окреме місце приділено громадським організаціям на території губернії, які займалися наданням допомоги хворим і пораненим військовим. Особливу роль у цьому О. Разиграєв

відводить Російському товариству Червоного Хреста (РТЧХ). Передусім, наголошено, що ця організація на теренах Волинської губернії була однією з найактивніших серед добровільних загальнодержавних організацій. У жовтні 1914 р. у губернії працювало дев'ять госпіталів РТЧХ, зокрема по одному – у Житомирі, Дубно, Сарнах, Рівному, два – у Володимирі-Волинському, три – у Ковелі. У вересні 1915 р. таких закладів уже нараховувалося 95 одиниць. У травні 1916 р., після відступу російської армії та проведення евакуаційних заходів, кількість стаціонарних лазаретів скоротилася до 56 одиниць. Серед харитативних організацій, які функціонували на території губернії, в окреслений період діяли різні організації під егідою Всеросійського земського союзу та союзу міст.

Із-поміж національних громадських структур у період Великої війни особливо активну роботу в регіоні розгорнули польські рятівні організації. Серед них, зокрема, були Центральний громадянський комітет губернії Царства Польського, Польське товариство допомоги жертвам війни, Польський комітет санітарної допомоги й ін.

Окреме місце в розділі приділено проблемам функціонування єврейських і чеських громадських організацій. На Волині функціонували філії Центрального єврейського комітету допомоги жертвам війни, Єврейський комітет допомоги біженцям та ін. На території краю активізував діяльність Чеський комітет допомоги жертвам війни, утворений у 1914 р. в Києві.

У другому розділі «Громадське життя в західних повітах Волині під австрійською окупацією (кінець 1915-го–1918 р.)» охарактеризовано громадську роботу на теренах Володимир-Волинського, Ковельського та Луцького повітів, які після успішного наступу Центральної держави із кінця 1915 р. опинилися під контролем австрійців. На зазначених теренах припинили свою діяльність допоміжні організації, пов'язані з Російською державою й військом. Натомість, наголошує О. Разиграєв, з'явилася низка нових суспільних утворень, пов'язаних із прибуттям на Волинь представників громадських політичних рухів, діяльність яких була неможлива за царату. У зоні австрійської окупації Волині простежуємо пошквдження українського культурно-освітнього життя. Ключовий вплив на цей процес, підкреслює автор, мала активність у регіоні українського національно-військового формування в складі австро-угорської армії – Українських січових стрільців (УСС). Координацією організації шкільної справи та просвітницькою діяльністю серед українського населення на теренах, зайнятих військами Центральної держави, опікувалося Бюро культурної допомоги для українського населення окупованих земель на чолі з І. Крип'якевичем. Упродовж 1916–1918 рр. УСС, за різними підрахунками, відкрили в регіоні від 150 до 250 українських шкіл.

У межах австрійського контролю громадську роботу активізували й поляки, які створили в 1915 р. у Володимирі-Волинському «Польський громадський комітет», а з 1916 р. на теренах Волині розпочинає діяльність товариство «Польська шкільна матір».

У третьому розділі рецензованої книги «Після падіння імперії Романових: громадські інституції в березні 1917-го – листопаді 1918 р.» розглянуто громадську активність після ліквідації самодержавства. Дослідник зазначає, що падіння Російської імперії значно пошквдило громадську роботу на Волині. У нових суспільно-політичних реаліях продовжили роботу майже всі харитативні товариства, що виникли з вибухом Великої війни, проте тепер їхнє ключове завдання полягало в наданні допомоги біженцям.

Починаючи з березня 1917 р., на території краю почали діяти ради об'єднаних громадських організацій, які де-факто стали органами влади до виборів улітку 1917 р. Однією з ключових проблем, яка гуртувала громадські організації, а також сприяла налагодженню співпраці між ними, підкреслює О. Разиграєв, була допомога біженцям. Революційні події осені 1917 р. сприяли поступовій автономізації червонохресних комітетів на українських землях та створенню у квітні 1918 р. Українського товариства Червоного Хреста. Упродовж 1917–1918 рр. на Волині тривала також діяльність етнічних громадських організацій, у т.ч. польських і єврейських.

Висновки, сформульовані автором, є виваженими, логічними й науково обґрунтованими.

Загалом, монографія О. Разиграєва «По обидва боки фронту. Громадські організації на Волині в роки Великої війни: 1914–1918 рр.» є ґрунтовним та оригінальним науковим дослідженням, що розкриває становлення, формування, організаційні структури, основні напрями й результати діяльності громадських організацій на теренах Волинської губернії в роки Першої світової війни. Глибоко переконаний, що рецензована книга буде неодмінно поцінована як фаховими науковцями, так і пересічними читачами.

Стаття надійшла до редколегії
18.08.2018 р.